

ήττον δύμως, έννοείται καὶ παρουσιάζεται ταύτοχρόνως ἀπὸ τὸν Μάρκο καὶ ως καθαρὸν Ἐγελιανὴ ἀντίφασις: Διότι οἱ δύο πόλοι ταύτης — τὸ προλεταριάτον καὶ ὁ πλοῦτος — «συνιστοῦν, δύνας γράφει ὁ ἕδιος, ἀντινομίας» ποὺ «ἀπαρτίζουν ἔνα σύνολον», διότι ἀποτελοῦν «δύο μορφάς» ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος: «τοῦ κόσμου τῆς Ἰδιωτικῆς Ἰδιοκτησίας»¹. Ως ἐκ τούτου ἡ ἀμοιβαία θέσις τῶν δύο αὐτῶν ἀντινομιῶν, καθορίζεται σύμφωνα πρὸς τὴν Ἐγελιανὴν ἀντίληψιν: ἀφ' οὗ ἐκάστη ἐξ αὐτῶν, παράγει καὶ δημιουργεῖ ἀναγκαστικῶς καὶ ταύτοχρόνως καὶ τὴν ἀντίθεσιν αὐτῆς, καὶ ἀντιστρόφως ἐκάστη ἐξ αὐτῶν διαλυομένη καὶ καταργουμένη, προκαλεῖ συγχρόνως καὶ ὑποχρεωτικῶς καὶ τὴν διάλυσιν καὶ κατάργησιν τῆς ἀντιθέτου². Συνεπῶς ἡ Μαρξικὴ διάκρισις τοῦ προλεταριάτου καὶ τοῦ πλούτου, ἐμφανίζει δλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἐγελιανῆς ἀντιφάσεως: διότι δύνας ἡ τελευταία αὕτη, συνεπάγεται τὴν ταύτοχρονον συνύπαρξιν καὶ συνεξαφάνισιν τῶν δύο ἀντιτιθέμενών ὅρων, — δύνας ἡ τελευταία αὕτη, παρουσιάζει τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀναγκαιότητος.

Ἄπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ποὺ ἡ θέσις τῶν προλεταρίων εἰς τὸ σημερινὸν κοινωνικὸν σύστημα, ἀποβαίνει τὸ περιεχόμενον μιᾶς Ἐγελιανῆς ἀντιφάσεως, εἰναι φυσικὸν ἡ ἀπελευθέρωσις καὶ χειραφέτησις αὐτῶν — δηλαδὴ ἡ κατάλυσις των ως προλεταρίων — νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἀπὸ τὸν Μάρκο ως ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα μιᾶς κατὰ διαλεκτικὸν ρυθμὸν ἐξελίξεως. Καὶ τὴν λύσιν αὐτὴν υἱοθετεῖ ὁ Κάρλος Μάρκος, ἐπανερχόμενος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὸν πρῶτον του διδάσκαλον, διὰ νὰ διανεισθῇ ἀπὸ αὐτὸν τὴν διαλεκτικὴν ἐξέλιξιν, ἐνῷ ως πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τῆς ἴδεας θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ παραμένῃ πάντοτε πιστὸς εἰς τὸν δεύτερον διδάσκαλόν του, εἰς τὸν Feuerbach. Καὶ τῷ ὅντι, ἡ ἀντίθεσις ποὺ ἐμφανίζει ἡ τάξις τῶν προλεταρίων καὶ ἡ τάξις τῶν πλουσίων μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς Ἰδιωτικῆς Ἰδιοκτησίας τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, λόγῳ τῆς μοιραίας δράσεως τῶν προλεταρίων — τῆς ἀρνήσεως δηλαδὴ, τῆς σημερινῆς καταστάσεως — ώθουμένων ἀπὸ

1 K. Marx: Ενθ. ἀν. 132.

2 «Ἡ Ἰδιωτικὴ Ἰδιοκτησία ως Ἰδιωτικὴ Ἰδιοκτησία ἢ πλοῦτος, εἰναι ὑποχρεωμένη νὰ διατηρῇ ἐαυτὴν καὶ ἐπομένως καὶ τὸ ἀντίθετόν της, τὸ προλεταριάτον. Εἰναι ἡ θετικὴ πλευρὰ τῆς ἀντινομίας, ἡ Ἰδιωτικὴ Ἰδιοκτησία ἱκανοποιημένη ἐξ ἐαυτῆς. Τὸ προλεταριάτον ἀντιθέτως, ως προλεταριάτον, εἰναι ὑποχρεωμένον νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν ἴδιαν του κατάργησιν καὶ συνεπῶς καὶ δι' ἐκείνην τοῦ ἀναγκαίου ἀντιθέτου του ποὺ τὸ κάμνει προλεταριάτον, τῆς Ἰδιωτικῆς Ἰδιοκτησίας. Εἰναι ἡ ἀρνητικὴ πλευρὰ τῆς ἀντινομίας, ἡ Ἰδιωτικὴ Ἰδιοκτησία ἀπὸ συντιθεμένη καὶ διαλυομένη». (K. Marx: Ενθ. ἀν. II, 132).

τὴν ἀθλιότητα, θὰ ἐπιλυθῇ ἀναγκαίως καὶ ἀναποτρέπτως διὰ τῆς διαλύσεως καὶ ἔξαφανίσεως τοῦ ἀστικοῦ μας καθεστῶτος καὶ διὰ τῆς δημιουργίας ἐνὸς νέου τοιούτου, τὸ δποῖον, ώς καταργοῦν τὴν ιδιωτικὴν ιδιοκτησίαν καὶ τὴν ἔξ, αὐτῆς διάκρισιν τῶν προλεταρίων καὶ πλουσίων, θὰ ἀποτελῇ τὴν ἐνδεδειγμένην «σύνθεσιν». Ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ κατάργησις τῆς ιδιωτικῆς ιδιοκτησίας καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος ποὺ αὐτὴ χαρακτηρίζει, θὰ ἐπέλθῃ «συνεπείᾳ ἔξελίξεως ἀνεξαρτήτου αὐτῆς, ἀσυνειδήτου, παραγομένης ἐναντίον τῆς θελήσεως της, ἔξελίξεως ποὺ ἔγκειται εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, — ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διότι παρήγαγε τὸ προλεταριάτον ώς τοιοῦτον»¹, — δηλαδὴ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διότι παρήγαγε μίαν ἄρνησιν τοῦ ἑαυτοῦ της, ἡ δποία κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ἐπιλυθῇ διὰ μιᾶς συνθέσεως.

Ἡ ἔξαφάνισις λοιπὸν τοῦ σημερινοῦ ἀδίκου καὶ ἐκμεταλλευτικοῦ κοινωνικοῦ συστήματος καὶ ἡ πραγματοποίησις τοῦ κομματικοῦ τοιούτου, θὰ προέλθῃ κατὰ τὴν Μαρξικὴν θεωρίαν, αὐτομάτως, φυσικῶς καὶ ἀσυνειδήτως, λόγῳ τῆς ἀναγκαίας κατὰ διαλεκτικὸν ρυθμὸν ἔξελίξεως τῶν πραγματικῶν, τῶν ἀντικειμενικῶν ὅρων τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας, — καὶ ὅχι διὰ τῆς διαδόσεως ἡθικῶν ἀρχῶν ἢ ίδεῶν, ἢ διὰ τῆς ἐνσυνειδήτου ἐπιδιώξεως τῆς ἐφαρμογῆς ἐνὸς νέου σχεδίου ὀργανώσεως. Κατόπιν τῆς νέας ταύτης θέσεως, ούδεμίαν δύνανται νὰ ἔχουν πλέον σημασίαν διὰ τοὺς Μάρξ καὶ Engels, αἱ ίδεαι καὶ αἱ σκέψεις τῶν ἀνθρώπων: «δὲν ἐνδιαφέρει, δπως γράφουν, νὰ γνωρίσωμεν τὶ τοῦτος ἢ ἐκεῖνος ὁ προλεταριός, ἢ τὸ προλεταριάτον ὀλόκληρον, φαντάζονται προσωρινῶς ώς σκοπόν. Ἐνδιαφέρει μόνον νὰ μάθωμεν τὶ θὰ είναι πραγματικῶς καὶ τὶ θὰ είναι ιστορικῶς ὑποχρεωμένον νὰ κάμη σύμφωνα μὲ τὴν πραγματικότητα»². Σημασίαν δηλαδὴ ἔχει, νὰ ἔξακριθώσωμεν ποιὸι είναι οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος καὶ ποῦ τείνουν οὗτοι νὰ δηγήσουν καὶ νὰ ἔξελιχθοῦν κατὰ τὸ μέλλον, — ἀφ' οὗ «ὁ σκοπὸς (τῶν προλεταρίων ἢ τῶν ἀνθρώπων) καὶ ἡ ιστορικὴ των δράσις, ἀπορρέουν προφανῶς, ἀμετακλήτως, ἀπὸ τὴν ίδίαν των πραγματικὴν κατάστασιν καὶ ἀπὸ ὀλόκληρον τὴν ὀργάνωσιν τῆς σημερινῆς ἀστικῆς κοινωνίας»³. Μὲ ὄλλους λόγους, αἱ πράξεις καὶ οἱ σκοποὶ τῶν ἀνθρώπων καθορίζονται, ούχι ὑποκειμενικῶς ἀπὸ ίδεας, ἀπὸ ἐπιδιώξεις ἢ ἀπὸ ἀρχάς, — ἀλλὰ ἀντικειμενικῶς, ἀπὸ τοὺς πραγμα-

¹ K. Marx: Ενθ. δν. II, 133.

² K. Marx: Ενθ. δν. II, 133.

³ K. Marx: Ενθ. δν.

τικούς κοινωνικούς δρους, δπως οῦτοι σήμερον ύπάρχουν καὶ δπως ίστορικῶς θὰ ἔξελιχθοῦν κατὰ τὸ μέλλον. Ἡ μελλοντικὴ κοινωνικὴ κατάστασις, θὰ εἰναι τὸ ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τοῦ πραγματικοῦ κοινωνικοῦ παρόντος καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἔξελίξεως αὐτοῦ¹. Κατὰ συνέπειαν, μόνον, ἀφ' ἐνδος μὲν ἡ ἀκριθής μελέτη τοῦ παρόντος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀκριθής γνῶσις τοῦ νόμου τῆς ἔξελίξεως αὐτοῦ, δύνανται νὰ μᾶς ὁδηγήσουν ἀσφαλῶς εἰς τὴν κατανόησιν τῆς κοινωνικῆς μορφῆς τοῦ μέλλοντος, ἡ δποίᾳ παρασκευάζεται ἀφ' ἑαυτῆς καὶ αὐτομάτως καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεως ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ μὲν παρόν, ἔχει ώς κύριον χαρακτηριστικόν, δπως ἡ ἐπισταμένη μελέτη τοῦ Μάρξ ἀποδεικνύει, τὴν ἀντίφασιν μεταξὺ πλουσίων καὶ προλεταρίων ὁφειλομένην εἰς τὴν ὑπαρξιν τῆς ιδιωτικῆς ιδιοκτησίας. Τὸ δὲ μέλλον κατ' ἀνάγκην θὰ διαμορφωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν λόγῳ ἀντιφάσεως: οἱ νόμοι ἐπομένως τῆς ἔξελίξεως αὐτοῦ, θὰ εἰναι οἱ νόμοι τῆς διαλεκτικῆς ἀναγκαιότητος, ἡ δποίᾳ ἀκριθῶς στηρίζεται ἐπὶ τῆς ύπαρξεως τῶν ἀντιφάσεων. Κατόπιν τούτου μὲ λογικήν, μὲ ἀντικειμενικήν, μὲ ἐπιστημονικὴν πλέον ἀκρίβειαν, — δηλαδὴ ἐν γνῶσει τῶν ἀπαραθιάστων, τῶν ἔξωτερικῶν φυσικῶν νόμων ποὺ διέπουν τὴν ἔξελιξιν τῆς κοινωνίας, — δυνάμεθα νὰ προφητεύσωμεν τὴν ἄρνησιν, τὴν κατάλυσιν τοῦ σημερινοῦ ἀστικοῦ συστήματος, καὶ τὴν ἀντικατάστασίν του διὰ τοῦ κομμουνιστικοῦ, τὸ δποίον ἀκριθῶς αἴρει καὶ συνθετοποιεῖ τὰς δύο ἐκείνου ἀντιφάσεις, μέσω τῆς καταργήσεως τῆς ιδιωτικῆς ιδιοκτησίας, πραγματικῆς αἰτίας τοῦ χωρισμοῦ τῆς κοινωνίας εἰς δύο ἀντιτιθεμένας τάξεις.

Κατόπιν τῶν νέων στοιχείων ποὺ εἰσάγουν τοιουτοτρόπως εἰς τὴν φιλοσοφίαν των οἱ Μάρξ καὶ Engels, ἡ ἐφεύρεσις ἐνδος μελλοντικοῦ κοινωνικοῦ συστήματος ίκανοποιοῦντος τὰς ίδεολογικάς μας ἐπιθυμίας καὶ τὰς αἰσθηματικάς μας ἐπιδιώξεις, παραχωρεῖ ἀναγκαίως τὴν θέσιν της, διὰ τούτους, εἰς τὴν ἀντικειμενικήν, εἰς τὴν «ἐπιστημονικήν», δπως ισχυρίζονται, μελέτην τοῦ παρόντος καὶ τοῦ παρελθόντος. Καὶ δτὶ πλέον τοὺς ἀπασχολεῖ, δὲν εἰναι αἱ ἀρχαὶ τῆς ήθικῆς ἢ αἱ ιδέαι τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ ἡ ἔξακριθωσις τοῦ τρόπου κατὰ τὸν δποίον ἀπὸ τὸ παρελθόν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ παρὸν καὶ ἔξ αὐτοῦ θὰ φθάσωμεν εἰς τὸ μέλλον: δηλαδὴ ἡ ἔξακριθωσις τῶν νόμων τῆς κοινωνικῆς ἔξελίξεως². Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν νόμων τούτων χάρις εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς 'Εγελιανῆς φιλο-

¹ A. Levy: Ενθ. ἀν.

² A. Levy: Ενθ. ἀν. 278.

σοφίας, οἱ Μάρξ καὶ Engels θὰ εύρεθοῦν εἰς τάς παραμονάς τῆς συμπληρώσεως καὶ τελειοποιήσεως τοῦ συστήματος αὐτῶν. "Οταν μετ' ὀλίγον θὰ φθάσουν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ὑλικῶν μέσων τῆς παραγωγῆς ως τῆς ἀληθοῦς «οὐσίας» τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ως τῶν πραγματικῶν παραγόντων τοῦ καθορισμοῦ καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς, τότε θὰ διαμορφώσουν πλέον ὅριστικῶς τὸν 'Ιστορικὸν 'Υλισμὸν ως σύστημα αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὅχι ως ἀπλοῦν προϊὸν τοῦ ὑλισμοῦ τοῦ Feuerbach. Βεβαίως δὲ τελευταῖος οὗτος, μὲ τὴν θεωρίαν του περὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ως τῆς μοναδικῆς πραγματικότητος, θὰ ἔχῃ χρησιμεύσῃ ως ἡ ἀφετηρία τοῦ Μαρξικοῦ συστήματος. Οὐχ' ἥττον δμως, ἡ συμβολὴ τοῦ Hegel θὰ είναι ἐξ ἵσου σημαντικὴ διὰ τὴν συμπλήρωσιν καὶ τελειοποίησιν αὐτοῦ: διότι χωρὶς τὴν ἀναγκαῖαν κατὰ διαλεκτικὸν ρυθμὸν ἐξέλιξιν, δὲν θὰ καθίστατο δυνατὸν εἰς τὸν δημιουργὸν του νὰ ἔξαγαγῃ τὸ κομμουνιστικὸν σύστημα ἀποκλειστικῶς ως αὐτόματον καὶ μοιραῖον ἀποτέλεσμα τῆς ἀναποτρέπτου πορείας τῶν ἀντικειμενικῶν γεγονότων τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος καὶ χωρὶς τὴν συμβολὴν ὑποκειμενικῶν ἡθικῶν ἢ ἰδεολογικῶν στοιχείων — δηλαδὴ δὲν θὰ καθίστατο δυνατὸν εἰς τὸν Μάρξ ἀνευ τῆς 'Ἐγελιανῆς διαλεκτικῆς νὰ προσδώσῃ τὸν «ἀντικειμενικόν», τὸν «ἐπιστημονικόν» χαρακτῆρα εἰς τὸν σοσιαλισμόν.

Τὴν πρώτην ἔκθεσιν τοῦ 'Ιστορικοῦ 'Υλισμοῦ ως συστήματος ἀπορρέοντος ἀπὸ ἴδιαιτέραν, αὐτόνομον φιλοσοφίαν, συναντῶμεν εἰς τὸ νέον κοινὸν σύγγραμμα τῶν δύο ἀχωρίστων φίλων καὶ συνεργατῶν: εἰς τὴν Γερμανικὴν 'Ιδεολογίαν¹. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, οἱ Μάρξ καὶ Engels, προσπαθοῦν νὰ ἐκκαθαρίσουν τὴν φιλοσοφικήν των θέσιν, προβαίνοντες εἰς τὴν κριτικὴν τῆς Μετεγελιανῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Σοσιαλισμοῦ².

Τοὺς Νεοεγελιανοὺς φιλοσόφους κατακρίνουν οἱ δύο συνεργάται, διότι δέχονται τάς θρησκευτικάς, ἡθικάς, πολιτικάς καὶ νομικάς παραστάσεις καὶ ἰδέας ως προϊόντα καὶ δημιουργήματα τῆς «νοητικῆς μας συνειδήσεως», τὰ δποῖα κυριαρχοῦν πραγματικῶς τοῦ ὑπαρκτοῦ κόσμου καὶ διαμορφώνουν τοῦτον ἀναλόγως. Βεβαίως οἱ ἐν λόγῳ Νεοεγελιανοί, τὰς ἰδέας καὶ τὰς παραστάσεις ταύτας, τὰς δέχονται, ὅχι ως «ἀληθεῖς δεσμούς» — ὅπως οἱ Παλαιοὶ 'Ἐγελιανοί — ἀλλὰ ως πραγματικὰ «δεσμὰ» καὶ ως «ἀλύσσεις»

¹ Die Deutsche Ideologie. Τὸ ἔργον αὐτὸν ἐδημοσιεύθη μόλις κατὰ τὸ 1932.

² Τὸ πρῶτον μέρος τῆς «Γερμανικῆς 'Ιδεολογίας» ἔχει ως ἀντικείμενον τὸν Feuerbach καὶ τὴν φιλοσοφίαν του. Τὸ δεύτερον μέρος ἀποτελεῖ κριτικὴν τοῦ Max Stirner. Καὶ τὸ τρίτον, δικαιρεῖ τὸν Γερμανικὸν Σοσιαλισμόν.

τῆς ἀνθρωπότητος: ἐν τούτοις δῆμοις, ἐπείδὴ διὰ τὴν σκέψιν των τὰς δεσμὰς ταῦτα, ἀλλὰ διάλυσσεις αῦται, δὲν ἀποτελοῦν παρὰ προϊόντα τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως — δέποις ἄλλως τε γενικῶς «αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ δλόκληρος ἢ δρᾶσις καὶ ἢ πρακτική των»¹, — κατὰ λογικὴν συνέπειανοὶ Νεοεγελιανοὶ οὗτοι, διευθύνουν τὴν ἐπίθεσίν των «ἐναντίον τῶν ψευδαισθήσεων αὐτῶν τῆς συνειδήσεως», καὶ τάσσουν ὡς ἀποστολὴν των «τὴν μεταμόρφωσιν τῆς κυριαρχούσης συνειδήσεως»². Τοιουτοράπως διὰ τὸν Νεοεγελιανισμόν, δλη ἢ προσπάθεια καὶ δλοις δ ἀγών, συγοψίζονται εἰς τὴν ἔξῆς «ἡθικὴν ἐντολὴν»: νὰ μεταβάλλωμεν τὴν ὑφισταμένην συνείδησιν, νὰ μεταβάλλωμεν δηλαδὴ τὰς κυριαρχούσας ιδέας, διὰ νὰ ἀπομακρίνωμεν, διὰ νὰ δρωμεν διὰ τούτου δλους τοὺς περιορισμοὺς καὶ δλας τὰς διάλυσσεις. Ἡ ἐπιδίωξις δῆμοις αὐτῇ τῆς «μεταμορφώσεως τῆς συνειδήσεως», καταλήγει οὖσιαστικῶς, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Μάρκ καὶ Engels, εἰς τὴν ἔξῆς προσπάθειαν: «ἔρμηνεύειν διαφορετικὰ τὸ ὑπάρχον, δηλαδὴ ἀποδέχεσθαι τοῦτο μέσῳ μιᾶς ἄλλης ἔρμηνείας». Ὡς ἐκ τούτου εἶναι προφανές, δτι οἱ Νεοεγελιανοί, παρὰ τὸν μεγαλόστομον ἐπαναστατισμόν τους, ἀποθαίνουν πραγματικὰ οἱ «μεγαλύτεροι συντηρητικοί», ἀφ' οῦ προσπαθοῦν «νὰ συγκλονίσουν τὸν κόσμον» διὰ τῶν φράσεων, — δὲ ἀγών των καθίσταται ἀγονος καὶ στεῖρος, ἀφ' οῦ «δὲν καταπολεμοῦν τὸν ὑφιστάμενον πραγματικὸν κόσμον, ἀλλὰ μόνον τὰς φράσεις τοῦ ἐν λόγῳ κόσμου»³.

Ἐκ παραλλήλου οἱ Μάρκ καὶ Engels κατακρίνουν καὶ τὸν διδάσκαλόν των, τὸν Feuerbach, δ ὅποιος δὲν κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ τοὺς σκοποὺς τοῦ «πρακτικοῦ κομμοψνισμοῦ» παρὰ μόνον ἀορίστως καὶ συγκεχυμένα⁴. Ἡ ἀντίληψις τοῦ Feuerbach περὶ «τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου», περιορίζεται κατὰ τούτους, ἀφ' ἐνὸς «εἰς τὸ ἀπλοῦν αἴσθημα», ἐξ αἰτίας τοῦ δποίου «θέτει τὸν «Ἀνθρωπὸν» εἰς τὴν θέσιν τοῦ «πραγματικοῦ, Ιστορικοῦ ἀνθρώπου», — ἀφ' ἐτέρου δὲ «εἰς τὴν ἀπλῆν ἐνόρασιν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου»⁵. Εἰς τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο αὐτῶν περιπτώσεων, οἱ δύο συνεργάται, καίτοι ἀναγνωρίζουν «τὸ μεγάλο πλεονέκτημα τοῦ Feuerbach ἔναντι τῶν «Ορθοδόξων ὅλιστῶν», ποὺ συνίσταται εἰς τὸ δτι διεῖδε πώς δ ἀνθρωπὸς εἶναι «αἰσθητὸν ἀντικείμενον», ἐν τούτοις κατακρίνουν

1 K. Marx: Deutsche, Marx - Engels Archiv, σ. 9.

2 K. Marx: Ἐνθ. ἀν. 10.

3 K. Marx: Ἐνθ. ἀν. 10.

4 K. Marx: Ἐνθ. ἀν. 32.

5 K. Marx: Ἐνθ. ἀν.

αύτόν, διότι δὲν κατορθώνει, ἐπειδὴ δὲν ἔννοεῖ τὸν ἀνθρωπὸν καὶ «ὦς αἰσθητὴν ἐνέργειαν», νὰ συλλάβῃ «τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰς δεδομένας κοινωνικάς των σχέσεις, εἰς τοὺς δρους τῆς ζωῆς ποὺ τοὺς κάμνουν δτὶ εἶναι», διότι «δὲν φθάνει μέχρι τοῦ πραγματικῶς ὑπάρχοντος, ἐνεργοῦντος ἀνθρώπου, ἀλλὰ σταματᾷ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν «ὅ τοι Ἀνθρωπος», διότι ἀναγνωρίζει τὸν «πραγματικόν, ἀτομικὸν ζωντανὸν» ἀνθρωπὸν μόνον εἰς τὸ αἴσθημα, δηλαδὴ δὲν ἔννοεῖ ἄλλας ἀνθρωπίνους σχέσεις πλὴν τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς φιλίας, οὔτε ἄλλας σχέσεις «τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν», — καὶ συνεπείᾳ τούτου μεταπίπτει ἀπὸ τὸν ὄλισμὸν ποὺ διακηρύσσει, εἰς τὸν ἴδεοκρατισμὸν ποὺ πολεμεῖ¹.

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, εἰς «τὴν ἐνόρασιν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου», ὁ Feuerbach, ἐπειδὴ συλλαμβάνει τὸν τελευταῖον τοῦτον «ὦς πρᾶγμα δοθὲν δι’ δλους τοὺς αἰώνας, πάντοτε ταυτόσημον πρὸς ἑαυτό», καὶ ὅχι ὡς προῖὸν τῆς ἐξελισσομένης πρακτικῆς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων, δταν «κατ’ ἀνάγκην προσκρούει πρὸς τὰ πράγματα ποὺ εἶναι εἰς ἀντίφασιν μὲ τὴν συνείδησιν καὶ τὸ αἴσθημά του, ποὺ διαταράσσουν τὴν παρ’ αὐτοῦ ὑποτιθεμένην ἀρμονίαν μεταξὺ δλων τῶν μερῶν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἴδιαιτέρως μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσεως», τότε πρὸς ἄρσιν «τῶν δυσχερειῶν αὐτῶν», καταφεύγει «εἰς μίαν διπλῆν παράστασιν, μίαν ὄλικὴν ποὺ δὲν λαμβάνει ὑπ’ ὅψιν παρὰ δτὶ εἶναι «ὑποχείριόν μας», καὶ μίαν ἀνωτέραν, φιλοσοφικήν, ποὺ λαμβάνει ὑπ’ ὅψιν τὴν «ἄληθῆ οὐσίαν» τῶν πραγμάτων². Δηλαδὴ ὁ Feuerbach, ἐπειδὴ δὲν ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμον ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐξελίξεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, καὶ δὲν μπορεῖ, συνεπείᾳ τούτου, γὰρ καταλήξῃ εἰς τὴν κριτικὴν καὶ μεταμόρφωσιν «τῶν πραγματικῶν δρῶν τῆς ζωῆς», δταν βλέπει τὴν ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα καὶ δυστυχίαν, δὲν ἔχει πλέον ὡς διέξοδον, ὡς «καταφύγιον», παρὰ τὸν «ὑπέρτατον δραματισμὸν», τὴν «ίδεολογικὴν ἔξισωσιν εἰς τὸ γένος»³, δηλαδὴ τὴν ἐπιδίωξιν ἐνδές ίδεώδους διὰ τῆς φαντασίας καὶ τῆς σκέψεως συλλαμβανομένου, ποὺ δὲν ἔχει καμμίαν ἀναγκαίαν σχέσιν μὲ τὴν σημερινὴν πραγματικότητα.

Μακράν τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ Feuerbach καὶ τῶν Νεοεγελιανῶν, οἱ Μάρξ καὶ Engels προσπαθοῦν νὰ διευκρινίσουν τὴν ίδικήν των φιλοσοφικήν θέσιν: διὰ τούτους, ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἔξηγεῖ τὴν συνείδησιν καὶ τὰς ίδέας των, καὶ ὅχι ἡ συνείδησις

¹ K. Marx: Ἐνθ. ἀν. 34.

² K. Marx: Ἐνθ. ἀν. 33.

³ K. Marx: Ἐνθ. ἀν. 35.

καὶ αἱ ιδέαι τὴν ζωήν των. Ἡ δὲ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι προϊόν μακρᾶς ἔξελίξεως ποὺ ἔξηρτήθη ἀρχικῶς ἀπὸ «τὴν φυσικὴν δργάνωσιν τῶν ἀτόμων καὶ τὰς σχέσεις ποὺ αὕτη συνεπάγεται μὲ τὴν λοιπὴν φύσιν», — καὶ ποὺ μετὰ ταῦτα καθορίζεται προπαντὸς ἀπὸ τὴν «πρακτικὴν ἐνέργειαν» τῶν ίδιων¹. Ἡ πρώτη «πρᾶξις» τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ιστορικὴν ζωὴν των, — ἡ δποία καὶ «τοὺς διέκρινεν ἀπὸ τὰ ζῶα»² — εἶναι «ἡ παραγωγὴ τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεως των». Τῷ δηντὶ «δ πρῶτος ὅρος πάσης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, συνεπῶς καὶ πάσης ιστορίας,... εἶναι... τὸ δτὶ οἱ ἀνθρωποι πρέπει νὰ δυνηθοῦν νὰ ζήσουν³». Διὰ τὴν ζωὴν «εἶναι ἀναγκαῖα ἡ τροφὴ καὶ τὸ ποτόν, ἡ κατοικία, ἡ ἐνδυμασία καὶ μερικὰ ἀκόμη πράγματα... Τὸ πρῶτον λοιπὸν ιστορικὸν γεγονός, εἶναι ἡ παραγωγὴ τῶν μέσων πρὸς ίκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν, ἡ παραγωγὴ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑλικῆς ζωῆς»⁴. «Παράγοντες δμως οἱ ἀνθρωποι τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως των, παράγουν ἐμμέσως αὐτὴν τὴν ὑλικὴν ζωὴν των»⁵. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς τῶν μέσων τούτων, εἶναι «ἔνας προσδιωρισμένος τρόπος ζωῆς», τοῦ δποίου «αἱ ἐκδηλώσεις καθορίζουν τὰ ἀτομα», ἔπειται δτὶ «ἐκεῖνο ποὺ εἶναι τὰ ἀτομα ταῦτα, συμπίπτει μὲ τὴν παραγωγὴν αὐτῶν, τόσον μὲ τὴν φύσιν τῆς παραγωγῆς, — δσον καὶ μὲ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς, — δτὶ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι τὰ ἀτομα, ἔξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς ὑλικοὺς δρους τῆς παραγωγῆς των»⁶. Ἀλλὰ ἡ παραγωγὴ αὕτη, «ἀρχίζει μὲ τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ προϋποθέτει ἐπικοινωνίαν, «ἀμοιβαίς σχέσεις τῶν ἀτόμων», τῶν δποίων σχέσεων, ἡ μορφή, κατ' ἀνάγκην καθορίζεται δμοίως ἀπὸ «τὴν παραγωγήν». Ὅταν δμως «προσδιωρισμένα ἀτομα... παράγουν κατὰ προσδιωρισμένον τρόπον,... συνάπτουν ἐξ αὐτοῦ προσδιωρισμένας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς σχέσεις». Ὡς ἐκ τούτου «ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ δργάνωσις, ἀπορρέουν πάντοτε ἀπὸ τὴν ζωτικὴν ἐνέργειαν καθωρισμένων ἀτόμων, δχι ἀτόμων οἵα ἐμφανίζονται εἰς τὰ ίδικά των δματα ἢ εἰς δματα τῶν ἄλλων, ἀλλὰ οἵα πραγματικῶς εἶναι, δηλαδὴ ἀτόμων ἐνεργούντων, παραγόντων ὑλικῶς, ἀτόμων οἵα

1 Κ. Μαρξ: ἔνθ. ἀν. 10.

2 Ὁμοίως: «Δύνατὸν νὰ διακρίνῃ κανεὶς τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ ζῶα, γράφουν οἱ Μάρκς καὶ Engels, διὰ τῆς συνειδήσεως, διὰ τῆς θρησκείας ἢ δι' δτὶ δήποτε ἄλλου θελήση. Ἀρχίζουν μόνοι των νὰ διακρίνωνται ἀπὸ τὰ ζῶα, ἀφ' δτου ἀρχίζουν νὰ παράγουν μόνοι των τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως των».

3 Κ. Μαρξ: ἔνθ. ἀν. 17.

4 Κ. Μαρξ: ἔνθ. ἀν.

5 Κ. Μαρξ: ἔνθ. ἀν. 11.

6 Κ. Μαρξ: ἔνθ. ἀν.

ένεργοιν καὶ παράγουν ἐντὸς δρῶν καὶ δρῶν καθωρισμένων,
ύλικῶν καὶ ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεώς των»¹.

Τοιουτοτρόπως ἀπὸ δεδομένην κατάστασιν τοῦ τρόπου, τῶν
μέσων τῆς παραγωγῆς, ἀπορρέουν ώρισμέναι παραγωγικαὶ καὶ
κοινωνικαὶ σχέσεις, — ἀπορρέουν ώσαύτως ώρισμέναι μορφαὶ κοι-
νωνικῆς καὶ πολιτικῆς δργανώσεως, — ἀπορρέουν ἀκόμη ώρισμέ-
ναι «ἰδέαι, παραστάσεις, σκέψεις καὶ συνειδήσεις»². Πᾶσα «πνευ-
ματικὴ παραγωγὴ», — ποὺ ἐκδηλοῦται διὰ τῆς «πολιτικῆς, τῶν
νόμων, τῆς ἡθικῆς, τῆς θρησκείας, τῆς μεταφυσικῆς», — δὲν εἶναι
παρὰ «ἡ ὄμεσος ἀπόρροια» τῆς ύλικῆς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώ-
πων, ἡ ὄποια καθορίζεται «ἀπὸ τὸν τρόπον παραγωγῆς», «ἀπὸ
τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις του»³. Όμοίως δ ἀνταγωνισμὸς τῶν
ἰδεῶν — φιλοσόφικῶν, θρησκευτικῶν, πολιτικῶν — δὲν εἶναι παρὰ
«ἡ θεωρητικὴ ἔκφρασις» τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ύλικῶν συμφε-
ρόντων ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν λειτουργίαν τῶν παραγωγι-
κῶν δυνάμεων. Ἐπίσης αἱ κρατοῦσαι καὶ ισχύουσαι εἰς δεδο-
μένην ἐποχὴν ίδέαι, δὲν ἀποτελοῦν παρὰ «τὴν ίδεολογικὴν ἔκφρα-
σιν τῶν κυριαρχουσῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ύλικῶν σχέσεων»:
αἱ κρατοῦσαι δηλαδὴ τάξεις, ποὺ ρυθμίζουν κυριαρχικῶς τὴν ύλι-
κὴν παραγωγὴν, ἐπιθάλλουν τὰς ίδέας των ἐπὶ τῆς ἐποχῆς των,
αἱ δποῖαι δύμως δὲν παύουν νὰ ἀποτελοῦν τὸ ίδεολογικὸν περικά-
λυμμα τῶν ύλικῶν των συμφερόντων, — τῶν συμφερόντων των ὡς
τάξεων — τὰ δποῖα ἐν τούτοις ταξικὰ ύλικὰ συμφέροντα, κατορ-
θώνουν χάρις εἰς τὴν ισχύουσαν κοινωνικὴν δργανώσιν, νὰ τὰ
ἐμφανίζουν ὡς τὸ καθολικὸν συμφέρον τοῦ συνόλου τῶν μελῶν
τῆς κοινωνίας⁴. Ἡ κυριαρχία συνεπῶς μιᾶς τάξεως, δὲν εἶναι ἀπο-
τέλεσμα τῆς ἐπικρατήσεως ώρισμένων ίδεῶν, ἀλλὰ δεδομένης
μορφῆς κοινωνικῆς δργανώσεως: ὅμα ὡς ἡ μορφὴ αὐτὴ παύσῃ
νὰ ὑφίσταται, θὰ παύσῃ κατ' ἀνάγκην μετ' αὐτῆς καὶ ἡ κυριαρ-
χία ώρισμένης τάξεως καὶ τῶν ίδεῶν ποὺ ἔχει ἐπιθάλλει⁵.

¹ K. Marx: Ενθ. δν.

² K. Marx: Ενθ. δν. 239.

³ K. Marx: Ενθ. δν.

⁴ «Κάθε νέα τάξις ποὺ καταλαμβάνει τὴν θέσιν ἐκείνης ποὺ ἔκυριάρχει
προηγουμένως, εἶναι ὑποχρεωμένη, πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν της, νὰ παρου-
σιάζῃ τὰ συμφέροντά της ὡς τὸ συλλογικὸν συμφέρον δλων τῶν μελῶν τῆς
κοινωνίας, δηλαδὴ νὰ τὰ ἐκφράζῃ ίδεολογικῶς: νὰ δίδῃ εἰς τὰς σκέψεις τῆς
τὴν μορφὴν τῆς καθολικότητος, νὰ τὰς παρουσιάζῃ ὡς τὰς μόνας λογικάς, ὡς
καθολικῶς ισχυούσας...». (K. Marx: Ενθ. δν. 35).

⁵ K. Marx: Ενθ. δν. 36.

Κατὰ τὴν ἀντίληψιν λοιπὸν τοῦ Μᾶρκ καὶ τοῦ Engels, δλαι αἱ σχέσεις, δλαι αἱ σκέψεις, δλαι αἱ πεποιθήσεις τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἀποτελοῦν παρὰ «τὰ ἀναγκαῖα συμπληρώματα» τῆς ὑλικῆς των ἐνεργείας, ἢ δποία πάλιν καθορίζεται «ἀπὸ τὰ ὑλικὰ μέσα, ἀπὸ τὰς ὑλικὰς δυνάμεις» τῆς παραγωγῆς των. «Ἡ ἡθική, ἢ θρησκεία, ἢ μεταφυσική καὶ αἱ ἄλλαι ιδεολογίαι, καὶ αἱ μορφαὶ συνειδήσεως ποὺ ἀντιστοιχοῦν πρὸς ταύτας», δὲν ἔχουν αὐτονομίαν τινά, «δὲν ἔχουν ίδιαν ιστορίαν, ίδιαν ἔξελιξιν, — ἀλλὰ εἶναι οἱ ἀνθρώποι οἱ δποίοι ἀναπτύσσοντες τὴν ὑλικὴν παραγωγὴν των καὶ τὰς ὑλικὰς των σχέσεις, τροποποιοῦν μαζὶ μὲ τὴν πραγματικότητα αὐτῆν, καὶ τὴν σκέψιν των καὶ τὰ προϊόντα τῆς σκέψεώς των»¹. Τὰ ὑλικὰ δηλαδὴ μέσα τῆς παραγωγῆς, ἔξελισσόμενα καὶ ἀναπτυσσόμενα, καθορίζουν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν διαμόρφωσιν δλων τῶν στοιχείων ποὺ ἀποτελοῦν «τὸν κοινωνικὸν καὶ πνευματικὸν κάσμον τῶν ἀνθρώπων». Βεβαίως τὰ ὑλικὰ ταῦτα μέσα παράγονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους: οὐχ' ἥττον δμως οἱ ἀνθρωποι, παρὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, δὲν ἔχουν τὴν δυνατότητα τῆς «ἔλευθέρας ἐκλογῆς» τῶν ἐν λόγῳ μέσων: δ καθορισμὸς αὐτῶν, εἶναι ἀποτέλεσμα μακρᾶς ἔξελιξεως συντελουμένης κατὰ τρόπον αὐτόματον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν². Κατόπιν τούτου, ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμός, δὲν ἀποτελεῖ 'κατ' οὖσαν διὰ τοὺς Μᾶρκ καὶ Engels, παρὰ τὸ δημιούργημα μιᾶς «ὑλικῆς δυνάμεως», ἢ δποία, καίτοι χρησιμοποιεῖ διὰ τὴν ἔξελιξιν καὶ διαμόρφωσίν της ως δργανα τοὺς ἀνθρώπους, ἐν τούτοις εἶναι ἀσχετος ἀπὸ τὴν συνείδησιν καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιδιώξεις των, τὰς δποίας ἀντιθέτως μιάλιστα, προσδιορίζει μὲ μηχανικότητα, μὲ ἀκρίσειαν καὶ μὲ ἀναγκαιότητα.

Τὰ ὑλικὰ λοιπὸν μέσα τῆς παραγωγῆς, ἀναπτύσσονται αὐτομάτως: ἢ ἀνάπτυξις των δμως πέραν ώρισμένου βαθμοῦ, τὰ φέρει εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μορφὴν κτήσεως ἢ «ἐμπορίας» των, συνεπῶς καὶ πρὸς τὴν ἐπ' αὐτῆς θεμελιωθεῖσαν κοινωνικὴν μορφὴν, τὴν δποίαν αἱ παλαιότεραι παραγωγικαὶ δυνάμεις είχον δημιουργήσει. Ἡ τοιαύτη ἀντίφασις μεταξὺ παραγωγικῶν μέσων καὶ τῆς μορφῆς τῆς «ἐμπορίας» των, — ἐπομένως καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς ἐκπηγαζούσης κοινωνικῆς δργανώσεως — ἢ δποία πολλάκις ἔλαθεν ἥδη χώραν εἰς τὴν ιστορίαν, καταλήγει πάντοτε εἰς «τὴν ἐπαναστατικὴν ἔκκρηξιν», ἐκ τῆς δποίας προκύπτει νέα προσιδιάζουσα μορφὴ «κτήσεως» τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ νέα πρὸς αὐ-

1 Κ. Μαρκ; ἔνθ. ἀν.

2 Κ. Μαρκ: ἔνθ. ἀν. 12.

τὴν ἀναλογούσα μορφὴ κοινωνικῆς δργανώσεως¹. Εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν, ἐμφανίζεται ἀνάλογον φαινόμενον «ἀντιφάσεως»: ἡ μεγάλη βιομηχανία ἀναπτυχθεῖσα τεραστίως, ἐδημιούργησε «νέον δγκον παραγωγικῶν δυνάμεων» διὰ τὰς ὅποιας ἡ σημερινὴ μορφὴ «ἐμπορίας» — ἡ ιδιωτικὴ ιδιοκτησία — ἀποθαίνει φραγμὸς καὶ ἐμπόδιον, δπως ἀκριθῶς συνέθη ἀλλοτε καὶ «μὲ τὴν συντεχνίαν διὰ τὴν βιομηχανίαν, καὶ μὲ τὴν μικρὰν ἀγροτικὴν ἐκμετάλλευσιν διὰ τὴν ἐν σχηματισμῷ βιοτεχνίαν»². Συνεπείᾳ τοῦ φραγμοῦ, συνεπείᾳ τοῦ ἐμποδίου τούτου, αἱ σύγχρονοι ύλικαὶ παραγωγικαὶ δυνάμεις μεταβάλλονται εἰς «καταστροφικὰς δυνάμεις», εἰς συντριπτικὰς δυνάμεις τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ συστήματος, κυρίως διότι παρέσχον γένεσιν εἰς μίαν τάξιν ἡ ὅποια «ύφεσταται ὅλα τὰ βάρη τῆς κοινωνίας, χωρὶς ν' ἀπολαμβάνῃ καὶ τὰ πλεονεκτήματά της, ἡ ὅποια, ὡς καταπιεζομένη παρὰ τῆς κοινωνίας, εἰναι ὑποχρεωμένη νὰ ἀντιταχθῇ βιαίως ἐναντίον ὅλων τῶν λοιπῶν τάξεων», — καὶ εἰς τὴν ὅποιαν τάξιν, «ἀντιπροσωπεύουσαν τὴν πλειοψηφίαν ὅλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας», γεννᾶται «ἡ συνείδησις τῆς ἀνάγκης μιᾶς ριζικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ κομμουνιστικὴ συνείδησις»³. Ἡ κομμουνιστικὴ ὅμως αὕτη ἐπανάστασις τῆς σημερινῆς καταπιεζομένης τάξεως, τοῦ σημερινοῦ προλεταριάτου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅλας τὰς προηγουμένας ἐπαναστάσεις, δὲν πρόκειται νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα μίαν ἐκ νέου τροποποίησιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐνέργειας, τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, καὶ τὴν δημιουργίαν μιᾶς νέας πάλιν κυριάρχου τάξεως, — ἀλλὰ τὴν δριστικὴν καὶ ἀνέκκλητον πλέον κατάργησιν πάσης μορφῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ μετ' αὐτῆς «τῆς σημερινῆς διακρίσεως τῶν τάξεων καθ' ὃς καὶ πάσης ἐννοίας τάξεως», διότι «ἐπιχειρεῖται ἀπὸ μίαν τάξιν ποὺ εἰς τὴν κοινωνίαν δὲν ἀξίζει πλέον ὡς τάξις, δὲν ἀναγνωρίζεται ὡς τάξις, ἀλλὰ ἡ ὅποια ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν τῆς διαλύσεως ὅλων τῶν τάξεων καὶ ὅλων τῶν ἔθνικοτήτων εἰς τοὺς κόλπους τῆς σημερινῆς κοινωνίας»⁴.

Ἡ νέα κομμουνιστικὴ δργάνωσις ποὺ ὀραματίζεται δὲ Μάρξ καὶ ἡ ὅποια θὰ σημάνῃ μαζὶ μὲ τὴν δριστικὴν κατάργησιν τῶν ταξικῶν διαιρέσεων καὶ τῆς ἔξ αὐτῶν ἐκμεταλλεύσεως καὶ ἀδικίας, τὴν ἐνοποίησιν καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δὲν πρόκειται νὰ προέλθῃ κατ' αὐτὸν ἀπὸ τὰς καλὰς

1 K. Marx: ξνθ. ἀν. 63.

2 K. Marx: ξνθ. ἀν. 49.

3 K. Marx: ξνθ. ἀν. 257.

4 K. Marx: ξνθ. ἀν.

προθέσεις ή τὴν φιλανθρωπίαν τῶν ἀνθρώπων,— ἀλλὰ θὰ ἐπι-
θηθῇ ἔξ αὐτῆς τῆς δυνάμεως τῶν πραγμάτων, ώς φυσικὸν καὶ
ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς ἀναπτύξεως τῶν ὑλικῶν παραγωγι-
κῶν δυνάμεων, τῶν δποίων ή ἀναπότρεπτος καὶ καταλυτική διὰ
τὴν σημερινὴν κοινωνικὴν δργάνωσιν κατεύθυνσις, συμπίπτει νὰ
εἶναι ἀπολύτως σύμφωνος πρὸς τὰς τάσεις καὶ τοὺς πόθους τῆς
καταπιεζομένης τάξεως τῶν προλεταρίων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον
δ ὑλισμὸς ποὺ διεμόρφωσαν οἱ Μάρκ καὶ Engels, δὲν ἀνυψοῦται
εἰς τὰς φανταστικὰς σφαίρας τοῦ Ιδεοκρατισμοῦ, οὕτε ἐκτρέπε-
ται εἰς αἰσθηματολογίας, ἀλλὰ «παραμένει πάντοτε ἐπὶ τοῦ πρα-
γματικοῦ γεδίου τῆς ἴστορίας» καὶ δὲν παύει ποτὲ «νὰ ἔξηγῇ τὸν
σχηματισμὸν τῶν Ιδεῶν διὰ τῆς ὑλικῆς ἐνεργείας»: διὰ τὸν λόγον
τοῦτον ἄλλως τε, δὲν ἐπιζητεῖ τὴν μεταστροφὴν τῶν συνειδήσεων
διὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν υἱοθετήσεως ὀρισμένων Ιδεολογικῶν συλλή-
ψεων τῆς φαντασίας, ἀλλὰ τὴν πρακτικὴν ἀνατροπὴν καὶ μεταμόρ-
φωσιν τῶν πραγματικῶν κοινωνικῶν σχέσεων, τῶν πραγματικῶν
κοινωνικῶν ὅρων, «ἀπὸ τοὺς δποίους ἀπορρέουν δλαι αὐταὶ αἱ
Ιδεολογικαὶ ψευδαισθῆσεις»¹. Ο δὲ κομμουνισμὸς, ποὺ ἀπὸ τὸν
ὑλισμὸν τοῦτον ἀπορρέει— δ πρακτικὸς κομμουνισμὸς— δὲν ἐκ-
προσωπεῖ ως ἐκ τούτου, ἀφηρημένον θεωρητικὸν Ιδεῶδες, ἀλλὰ
ἐκφράζει τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τοὺς ὅρους τῆς μεταμορφώσεως,
τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ συστήματος².

Ο ὑλισμὸς λοιπὸν τῶν Μάρκ καὶ Engels, δπως φαίνεται ἔξ
ὅσων μέχρι τοῦδε εἴπομεν, καὶ ως πρὸς τὰς θεωρητικὰς ἀρχὰς
του, καὶ ως πρὸς τὰς πρακτικὰς του συνεπείας, εἶναι διαφορετι-
κὸς ἀπὸ τὸν προγενέστερον ὑλισμόν, εἰς τὸν δποίον συμπεριλαμ-
βάνεται καὶ δ ὑλισμὸς τοῦ Feuerbach. Ο Μάρκ τὸν διαστέλλει
ἄλλως τε σαφῶς ἀπὸ τὸν τελευταῖον, τοῦ δποίου τὴν εἰκόνα μᾶς
παρέχει εἰς γενικὰς γραμμάς, διὰ μιᾶς βραχείας ἴστορικῆς ἀνα-
σκοπήσεως ποὺ ἐπιχειρεῖ εἰς τὴν «Ἀγίαν Οἰκογένειαν». Εἰς αὐτήν,
δ δημιουργὸς τοῦ «Ιστορικοῦ 'Υλισμοῦ», δμιλεῖ περὶ δύο κατευ-
θύνσεων τοῦ παλαιοτέρου, τοῦ δρθιδόξου ὑλισμοῦ, αἱ δποίαι ἐκδη-
λοῦνται κυρίως εἰς τὸν Γαλλικὸν ὑλισμόν: ή μία κατεύθυνσις— δ
θεωρητικὸς ὑλισμὸς— ἀγωνίζεται κατὰ τῆς ὑφισταμένης θρησκείας,
κατὰ τῆς θεολογίας, κατὰ πάσης μεταφυσικῆς ή ἄλλη κατεύθυν-
σις— δ πρακτικὸς ὑλισμὸς— ἐκπροσωπεῖ τὴν πάλην κατὰ τῶν ὑφι-
σταμένων πολιτικῶν θεσμῶν. Ή πρώτη, «καταλήγει εἰς τὰς ἐπι-

1 K. Marx: Ενθ. δν. 27 - 28.

2 K. Marx: Ενθ. δν. 35.

στήμας τῆς φύσεως», — ἡ δευτέρα ὁδηγεῖ «ἀμέσως πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν καὶ τὸν κομμουνισμόν»¹. Ὁ πρῶτος, ὁ θεωρητικὸς ψλισμός, ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν διὰ τοῦ Βάκωνος, τοῦ Hobbes, τοῦ Locke, τοῦ Collins κλπ., — εἰς τὴν Γαλλίαν διεμορφώθη ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοῦ Καρτεσίου ἐκείνους ποὺ ἥκολούθησαν τὴν φυσικὴν καὶ ὅχι τὴν μεταφυσικὴν τοῦ διδασκάλου, ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τούτου, ὅπως ὁ Gassendi ὁ ὄποιος ἀπεκατέστησε τὸν ψλισμὸν τοῦ Ἐπικούρου, καὶ ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους τοῦ XVIII αἰῶνος, ὅπως ὁ Condillac καὶ ὁ P. Bayle ὁ ὄποιος κατέλυσε καὶ τὴν θεωρητικὴν θεολογίαν καὶ τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν, «τὸ ὕστατον τῆς πρώτης στήριγμα», — εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν ἐπεκράτησε κυρίως διὰ τοῦ Feuerbach ὁ ὄποιος ἀνέτρεψε τὴν παρὰ τοῦ Hegel εἰς τοὺς κόλπους τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας ἀποκατασταθεῖσαν κατὰ τὸν XIX αἰῶνα θεωρητικὴν μεταφυσικὴν². — Ὁ δεύτερος, ὁ πρακτικὸς ψλισμός, ποὺ ἀποτελεῖ «οὐσιαστικὸν στοιχεῖον τοῦ Γαλλικοῦ πολιτισμοῦ», ἔχει τὴν ἀφετηρίαν του εἰς τὸ ψλιστικὸν σύστημα τοῦ Ἀγγλου φιλοσόφου Locke. Ἀπὸ αὐτὸς ἔξήγαγον οἱ Γάλλοι φιλόσοφοι τοῦ XVIII αἰῶνος, ὅπως ὁ Helvetius, ὁ Lamettrie, ὁ d'Holbach, τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς θεωρίας περὶ τῆς φυσικῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρωπίνων διανοιῶν, περὶ τῆς παντοδυναμίας τῆς ἐμπειρίας, τῶν συνηθειῶν καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἔξωτερικῶν ὅρων ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, περὶ τῆς ἐνότητος τῆς προόδου τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς προόδου τῆς βιομηχανίας, περὶ τῆς νομιμότητος τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ συμφέροντος. Δὲν ἀπαιτεῖται δὲ μεγάλη διορατικότης — ὅπως παραπηρεῖ ὁ Μάρξ — διὰ νὰ συλλάθωμεν τὸν ἀναγκαῖον δεσμὸν ποὺ συνδέει τὰς ἐν λόγῳ θεωρίας μὲ τὸν σοσιαλισμὸν καὶ τὸν κομμουνισμόν: «ἐάν δὲ ἀνθρωπος ἔξαγει πᾶσαν γνῶσιν, πᾶν αἴσθημα κλπ. ἀπὸ τὸν αἴσθητὸν κόσμον καὶ τὴν εἰς τοῦτον ἐμπειρίαν, τότε τὸ προέχον εἶναι νὰ δργανώσωμεν τὸν ἐμπειρικὸν κόσμον κατὰ τρόπον ἵστε δὲ ἀνθρωπος νὰ δοκιμάζῃ εἰς αὐτὸν καὶ νὰ ἀντλῇ ἀπὸ αὐτὸν πᾶν τὸ πραγματικῶς ἀνθρώπινον καὶ ν' ἀναγγωρίζῃ εἰς αὐτὸν τὸν ἔαυτόν του ὃς ἀνθρωπον. Ἐάν τὸ καλούμενον συμφέρον εἶναι ἡ ἀρχὴ πάστης ἡθικῆς, τότε τὸ προέχον εἶναι νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν συνταύτισιν τοῦ ἴδιωτικοῦ συμφέροντος μὲ τὸ ἀνθρώπινον συμφέρον. Ἐάν δὲ ἀνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερὸς κατὰ τὴν ψλιστικὴν ἔννοιαν, ἐάν δηλαδὴ εἶναι ἐλεύθερος. ὅχι διὰ τῆς ἀρνητικῆς δυνάμεως νὰ ἀποφεύγῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο

1. K. Marx: Heilige Famille, II, 232.

2. K. Marx: Enth. d.v. 235.

ἀλλὰ διὰ τῆς θετικῆς δυνάμεως νὰ ἐπιΘάλῃ τὴν ἀξίαν τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, τότε δὲν πρέπει νὰ τιμωρῶμεν τὸ ἔγκλημα εἰς τὸ ἄτομον, ἀλλὰ νὰ καταστρέφωμεν τὰς ἀντικοινωνικὰς ἔστιας τοῦ ἔγκληματος καὶ νὰ παρέχωμεν εἰς πάντα τὸ ἀναγκαῖον κοινωνικὸν διάστημα διὰ τὴν οὐσιαστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. 'Εὰν δὲν θρωποῖς διαμορφοῦται ἀπὸ τὰς περιστάσεις τότε πρέπει νὰ διαμορφώσωμεν κατὰ τρόπον ἀνθρωπιστικὸν τὰς περιστάσεις¹. — Αἱ υλιστικαὶ δηλαδὴ θεωρίαι, δδηγοῦν λογικῶς καὶ ἀναγκαῖως πρὸς μίαν νέαν ἀνθρωπιστικὴν δργάνωσιν τῆς κοινωνίας, πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν ἢ κομμουνιστικὴν δργάνωσιν αὗτῆς. Διὰ τοῦτο δλοὶ οἱ παλαιοὶ Γάλλοι καὶ "Ἄγγλοι σοσιαλισταί" ἢ κομμουνισταί — Fourier, Babeuf, Owen, Cabet, Dezamy — ὑπῆρξαν υλισταί. Δι' αὐτοὺς δὲ υλισμὸς συμπίπτει μὲ τὸν ἀνθρωπισμὸν καὶ ἀποτελεῖ τὴν λογικὴν βάσιν τοῦ κομμουνισμοῦ: δὲ Γαλλικὸς καὶ δὲ 'Αγγλικὸς κομμουνισμὸς ἐκπροσωποῦν τὸν υλισμὸν ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ πεδίου, ἐνῷ δὲ Φωύερμπαχιανὸς ἀνθρωπισμὸς ἐκφράζει αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θεωρητικοῦ πεδίου².

Τὸν παλαιόν, τὸν προγενέστερον τοῦτον υλισμόν, δὲ Μάρξ δὲν τὸν ἀποδέχεται. 'Αντιθέτως μάλιστα, τὸν ἐπικρίνει συστηματικῶς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Feuerbach, διὰ τῶν περιφήμων του Θέσεων ἐπὶ τοῦ Feuerbach, διότι δι' αὐτὸν δὲ Φωύερμπαχιανὸς υλισμὸς δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἀπλῶς τὴν νεωτέραν ἐκφρασιν τοῦ παλαιοῦ, ἐνιαίου κατὰ βάσιν, υλισμοῦ. 'Επίκρισις ἐπομένως τοῦ υλισμοῦ τοῦ Feuerbach ἰσοδυναμεῖ κατ' οὐσίαν διὰ τὸν Μάρξ, μὲ ἐπίκρισιν ὀλοκλήρου τοῦ προηγουμένου υλισμοῦ³.

Τὸ κύριον μειονέκτημα, κατὰ τὸν Μάρξ, τοῦ παλαιοτέρου υλισμοῦ, συνεπῶς καὶ τοῦ Φωύερμπαχιανοῦ τοιούτου — εἶναι δτὶ θεωρεῖ τὴν αἰσθητήν, τὴν υλικὴν πραγματικότητα, μόνον «ὦς ἀντικείμενον γνῶσεως» καὶ δχι «ὦς αἰσθητὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πρᾶξιν»⁴. Βεθαίως δὲ 'Ιδεοκρατισμὸς, τὸ σύστημα τὸ ἀντιτίθέμενον πρὸς τὸν υλισμόν, ἀνεγνώρισε καὶ «ἀνέπτυξε τὴν ἐνεργὸν πλευρὰν τῶν πραγμάτων», ἀλλὰ μόνον «ὦς ἀφαίρεσιν», διότι «εἶναι φυσικὸν δὲ 'Ιδεοκρατισμὸς νὰ μὴ γνωρίζῃ τὴν πραγματικήν, τὴν αἰσθητὴν ἐνέργειαν ὡς τοιαύτην»⁵. 'Αντιθέτως δὲ υλισμὸς τοῦ Feuerbach; ἐνῷ δέχεται δτὶ εἰς τὰς παραστάσεις μας ἀντιστοι-

¹ K. Marx: Ενθ. ἀν. 238.

² K. Marx: Ενθ. ἀν. 233.

³ A. Levy: Ενθ. ἀν. 290.

⁴ Ι ἐκ τῶν θέσεων ἐπὶ Feuerbach.

⁵ 'Ομοίως: θέσις.

χοῦν πραγματικὰ καὶ διακεκριμένα ἔκτὸς ἡμῶν ὑπάρχοντα ἀντικείμενα, ἐνῷ «θέλει τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα ἀληθῶς διακεκριμένα τῶν ἀντικειμένων τῆς σκέψεως», ἐν τούτοις «ὅτεν θεωρεῖ τὴν ἀνθρώπινην ἐνέργειαν καθ' ἑαυτὴν ως ἀντικειμενικὴν ἐνέργειαν», δὲν προσδίδει δηλαδὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν τὴν ἀντικειμενικότητα ποὺ προσδίδει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην θεωρίαν. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου, δὲν δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν σημασίαν τῶν ἐνεργῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἰς τὴν «Οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ» ως τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπασχόλησιν, ὑπολαμβάνει μόνον τὴν «θεωρητικὴν», ἐνῷ τὴν «πρᾶξιν» δὲν τὴν θεωρεῖ παρὰ ως ταπεινὴν καὶ εὐτελῆ, «δὲν τὴν ἔννοει, δπως λέγει διδιος δ Μάρκος, παρὰ υπὸ τὴν χυδαίαν, ψλιστικὴν (ἐθραϊκὴν) τῆς ὄψιν»¹. — Ἐν τούτοις, ἡ σημασία τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας διὰ τὸν ἀνθρωπὸν, εἶναι ὑψιστη: διότι τὸ ζήτημα «ἐάν ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις δύναται νὰ συλλάβῃ μίαν ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν, δὲν εἶναι θεωρητικόν, ἀλλὰ πρακτικὸν ζήτημα»². «Εἰς τὴν πρᾶξιν διφεύλει δ ἀνθρωπὸς νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν, δηλαδὴ τὴν πραγματικότητα, τὴν δύναμιν, τὴν ἀκρίσειαν τῆς σκέψεώς του», Τὸ κριτήριον τούτεστι τῆς ἀληθείας τῆς σκέψεως ἡμῶν, — τὸ κριτήριον δηλαδὴ τῆς ἀνυψώσεως μας μέχρι τῆς γνώσεως, μιᾶς ἀληθείας — εἶναι ἡ δυνατότης ποὺ ἡ ἐν λόγῳ σκέψις μᾶς παρέχῃ «δπως ἐπεμβαίνομεν ἀποτελεσματικὰ εἰς τὴν πρακτικὴν»³. Ἡ συζήτησις κατὰ συνέπειαν «περὶ πραγματικότητος ἢ μὴ πραγματικότητος τῆς σκέψεως, ἀπομεμονωμένης ἐκ τῆς πράξεως, εἶναι καθαρῶς σχολαστική»⁴: ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια, εἶναι τὸ ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς θεωρητικῆς σκέψεως, — δ δὲ ἀνθρωπὸς μετέχει τοῦ ἀπολύτου, δχι μόνον διὰ τῆς θεωρητικῆς γνώσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πρακτικῆς ἐνέργειας. Ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια, ἀποκτᾷ κατόπιν τούτου πραγματικὴν ἀξίαν καὶ καθίσταται ἰσότιμος τῆς θεωρίας⁵.

Πρώτη συνέπεια, κατὰ τὸν Μάρκο, τῆς ψλιστικῆς θεωρίας ποὺ δὲν συλλαμβάνει εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον τὴν πρακτικὴν ἐνέργειαν, εἶναι δτι θεωρεῖ τὸν ἀνθρωπὸν ως προϊὸν τῶν περιστάσεων καὶ τῆς μορφώσεως, καὶ ως ἐκ τούτου ἀναγνωρίζει τὴν παντοδυναμίαν τῶν μεταρρυθμιστῶν τοῦ περιθάλλοντος καὶ τῶν ἐπιφορτισμένων μὲ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν διαπαιδαγώγησιν: ἔξ αἰτίας

¹ Θέσις I.

² Θέσις II.

³ A. Levy: Ενθ. ἀν. 292.

⁴ Θέσις II.

⁵ A. Levy: Ενθ. ἀν. 291.

τούτου καταλήγει εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς κοινωνίας εἰς δύο τάξεις, ἐκ τῶν δποίων ἡ μία ὑπερέχει καὶ κυριαρχεῖ τῆς ἄλλης¹. Ἡ «ἀριστοκρατικὴ» δμως αὕτη θεωρία², λησμονεῖ δτι καὶ οἱ μεταρρυθμισταὶ ἢ ἀναμορφωταὶ ἀνήκουν δμοίως εἰς δεδομένον περιθάλλον, δτι καὶ οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν διαπαιδαγώγησιν ἔχουν ὠσαύτως δεχθῆ μίαν ώρισμένην ἐκπαίδευσιν. Διὰ τὸν Μάρξ, διὰ νὰ εἶναι δυνατή ἡ γενικὴ πρόοδος, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ «συμπίπτουν ἡ μεταβολὴ τοῦ περιθάλλοντος καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας». Ἡ σύμπτωσις δὲ αὕτη, δὲν μπορεῖ «λογικῶς νὰ νοηθῇ, παρὰ ὡς ἐπαναστατικὴ «πρᾶξις»³. Διότι μόνον ἡ τελευταία αὕτη δύναται νὰ ἀνατρέψῃ καὶ νὰ μεταμορφώσῃ ταύτοχρόνως καὶ τὰς ἔξωτερικὰς περιστάσεις καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν ἀνθρώπων.

Ἐτέρα συνέπεια τοῦ Φωύερμαχιανοῦ ὅλισμοῦ, δ ὁποῖος ἀρνεῖται τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, εἶναι, κατὰ τὸν Μάρξ τὸ δτι δὲν κατορθώνει νὰ ἔξηγήσῃ καὶ νὰ τερματίσῃ ίκανοποιητικῶς εὴν «θρησκευτικὴν ἀποξένωσιν». Ὁ Feuerbach περιορίζεται νὰ ἔμφανται ταύτην ὡς τὸ προϊὸν «τοῦ διχασμοῦ τοῦ κόσμου, εἰς ἔνα κόσμον θρησκευτικὸν καὶ εἰς ἔνα κόσμον γήινον»⁴. Ἀρκεῖται δηλαδὴ, εἰς μίαν ὑποκειμενικήν, ψυχολογικήν, ἀφηρημένην ἔρμηνείαν τῆς θρησκευτικῆς ἀποξενώσεως, ἐφ' δσον θεωρεῖ τὴν τελευταίαν ταύτην ὡς τὸ ἀποτέλεσμα ἐνὸς διχασμοῦ, μιᾶς διαιρέσεως, ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἀνωτέρας καὶ εἰς κατωτέρας, καὶ τῆς «θεοποιήσεως» τῶν πρώτων, δηλαδὴ τῆς θεοποιήσεως τοῦ εὐγενεστέρου τοῦ εἶναι, τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν. Κατόπιν τούτου, ἡ προσπάθεια εἰς τὴν δποίαν ἐπιδίδεται δ Γερμανὸς φιλόσοφος, συνίσταται «εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐπαναφορὰν αὐτοῦ εἰς τὴν γηῖνην βάσιν του»⁵. Ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δ Feuerbach, δὲν κατορθώνει νὰ μᾶς ἔξηγήσῃ πῶς λαμβάνει χώραν τὸ γεγονός τοῦ τοιούτου διχασμοῦ, πῶς «ἡ γηῖνη βάσις ἀποσπάται ἀφ' ἐαυτῆς καὶ μεταφέρεται εἰς τὰς νεφέλας διὰ ν' ἀποτελέσῃ εἰς αὐτὰς ἔνα αὐτόνομον βασίλειον»⁶. Ὁ ΙΙΙάρξ, ὡς δεχόμενος τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ὡς δεχόμενος δηλαδὴ δτι εἰς τὴν φαινομενικήν μας ἐνέργειαν ἀντιστοιχεῖ μία πραγματικὴ ἐκτὸς

¹ Θέσις III.

² Ἐτοι τὴν ἀποκαλεῖ δ A. Levy.

³ Θέσις III.

⁴ Θέσις IV.

⁵ Θέσις IV.

⁶ Θέσις IV.